

رسالة محمد

دانشگاه اصفهان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه علوم اجتماعی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی جامعه‌شناسی

**بررسی آگاهی شهروندان نسبت به مفهوم دموکراسی و عوامل موثر بر آن در
کشورهای خاورمیانه**

استاد راهنما:

دکتر وحید قاسمی

استاد مشاور:

دکتر سید جواد امام جمعه زاده

پژوهشگر:

مریم اکبری

بهمن ماه ۱۳۹۰

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات ،
ابتکارات و نوآوریهای ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است .

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه علوم اجتماعی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی جامعه‌شناسی خانم مریم اکبری

تحت عنوان

بررسی آگاهی شهروندان نسبت به مفهوم دموکراسی و عوامل موثر بر آن در کشورهای خاورمیانه

در تاریخ ۱۳۹۰/۱۱/۱۰ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه (بسیار) به تصویب نهایی رسید.

امضاء	با مرتبه‌ی علمی دانشیار	دکتر وحید قاسمی	۱- استاد راهنمای پایان نامه
امضاء	با مرتبه‌ی علمی دانشیار	دکتر سید جواد امام جمعه زاده	۲- استاد مشاور پایان نامه
امضاء	با مرتبه‌ی علمی دانشیار	دکتر مهدی ادیبی	۳- استاد داور داخل گروه
امضاء	با مرتبه‌ی علمی استادیار	دکتر عباس حاتمی	۴- استاد داور خارج از گروه

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه علوم اجتماعی

تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم

ستاره‌های پرفروغ زندگیم

که شفافیت نگاهشان

لطفت تبسمشان

وزلالی دلشان، گل امید را در نخط نخط‌های زندگی ام سگوفامی کند.

مشکر

در ابتدا از استاد عزیز و ارجمندم جناب آقای دکتر قاسمی که راهنمایی این پایان نامه را به عهده داشتند و در طول مدت تحصیل همواره از راهنمایی های کبریاشان نهایت استفاده را به عمل آوردم صمیمانه تشکر می نمایم. از استاد مشاورم جناب آقای دکتر امام جمعه زاده به خاطر مشاوره این پایان نامه سپاسگزار می نمایم. همچنین از اساتید داور جناب آقای دکتر مهدی ایدبی و دکتر عباس حاتمى که زحمات داورى این پایان نامه را به عهده داشتند سپاسگزارم. از هم کلاسی های خوبم آقای آزاد نکلی، حسن خیاطی، جمال بابایی، و از دانشجویان دکتری آقای کامران ربیعی و خانم بدری بزرگکی سپاسگزارم و از هم اتاقی عزیزم زهرا داداش زاده و همچنین از دوست مهربانم عاطفه محمدزاده به خاطر همراهی همیشگیش ممنونم. و از برادر عزیزم امیر به خاطر کمک های صمیمانه و بی دریغش نهایت تشکر را دارم.

چکیده

پژوهش حاضر با عنوان بررسی «آگاهی شهروندان نسبت به مفهوم دموکراسی و عوامل موثر بر آن در کشورهای خاورمیانه» به دنبال بررسی تأثیر عواملی چون رسانه های جمعی، نوع رسانه، دینداری، ارزش ها، تحصیلات، درآمد، شغل و پایگاه اقتصادی اجتماعی بر میزان آگاهی شهروندان نسبت به مفهوم دموکراسی می باشد. به همین خاطر ابتدا به بررسی پیشینه تحقیق، تاریخچه شکل گیری دموکراسی، تعاریف صاحب نظران مختلف از دموکراسی پرداخته شد و چارچوب نظری تحقیق از نظریات اینگلههارت و ولزل، دنیس مولر، تیکنور، دونووو و اولین، لیست و دواس و هاگس برگرفته شد.

در این پژوهش از روش تحلیل ثانویه داده ها با استفاده از داده های موج پنجم (۲۰۰۸-۲۰۰۵) پیمایش جهانی ارزش ها که در میان ۵۷ کشور جهان صورت گرفته است استفاده شد و مطالعه خود را بر پنج کشور خاورمیانه شامل ترکیه، مصر، ایران، اردن و عراق متمرکز کرده است. جهت تجزیه و تحلیل داده های آماری نرم افزار Spss مورد استفاده قرار گرفت و از روش های آماری توصیفی (درصد، درصد نسبی، تجمعی، میانه، میانگین و ترسیم نمودار) و استنباطی (ضریب همبستگی پیرسون، آزمون تی تست، ضریب کندال C و B، تحلیل واریانس یکطرفه) برای تجزیه و تحلیل اطلاعات استفاده شد.

نتایج تحقیق نشان می دهد که بین تحصیلات، جنسیت، پایگاه اقتصادی اجتماعی، نوع شغل، نوع رسانه های جمعی با آگاهی نسبت به دموکراسی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. یعنی هرچه تحصیلات افراد بالاتر می رود بر میزان آگاهی آن ها نسبت به دموکراسی افزوده می شود؛ مردان نسبت به زنان از میزان آگاهی بیشتری برخوردارند؛ هرچه پایگاه اقتصادی اجتماعی افراد بالاتر می رود آگاهی افراد نسبت به دموکراسی بیشتر می شود؛ آگاهی نسبت به دموکراسی در مشاغلی چون کارفرمایان، وکیلان پایه یک، معلمان، حسابداران، کارمندان غیر یدی، کارگران دستی ماهر و نیمه ماهر و افراد بیکار بیشتر از سایر مشاغل می باشد؛ و کسانی که از رسانه های جمعی چون کتاب، اینترنت، مجله و روزنامه استفاده می کنند آگاهی بیشتری نسبت به دموکراسی دارند تا کسانی که از رسانه هایی چون تلویزیون یا رادیو استفاده می کنند. همچنین بین دینداری، درآمد، میزان استفاده از رسانه های جمعی، ارزش های ابراز وجود و آگاهی نسبت به دموکراسی رابطه منفی و معکوس وجود دارد یعنی ارتباطی بین میزان دینداری افراد و آگاهی آن ها نسبت به دموکراسی وجود ندارد؛ و میزان درآمد و میزان استفاده از رسانه های جمعی نیز تاثیری بر میزان آگاهی افراد ندارد و بین داشتن ارزش های ابراز وجود و آگاهی نسبت به دموکراسی نیز رابطه مثبتی وجود ندارد. همچنین نتایج نشان می دهد که میزان آگاهی افراد در کشورها نیز متفاوت می باشد یعنی بیشترین میزان آگاهی به ترتیب متعلق به کشور ترکیه و بعد از آن ایران، عراق، مصر و در نهایت اردن می باشد.

کلید واژه ها: آگاهی، شهروند، دموکراسی، کشورهای خاورمیانه

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات پژوهش
۱	شرح و بیان مسئله پژوهشی
۳	اهمیت و ضرورت پژوهش
۴	اهداف پژوهش
۵	سوالات پژوهش
۶	مفاهیم کلیدی پژوهش
۸	فصل دوم: مبانی نظری پژوهش
۸	۱-۲ پیشینه پژوهش
۹	۱-۱-۲ تحقیقات خارجی
۱۲	۱-۲-۲ تحقیقات داخلی
۱۳	۲-۲ مبانی نظری
۱۳	۱-۲-۲-۱ آگاهی
۱۴	۲-۲-۲-۲ شهروندی
۱۶	۳-۲ تاریخچه شکل گیری دموکراسی
۱۸	۴-۲ تعاریف دموکراسی از منظر صاحب نظران
۲۴	۵-۲ ویژگی های حکومت دموکراتیک
۲۸	۶-۲ چارچوب نظری
۲۸	۱-۶-۲ نظریه کلاسیک نوسازی
۳۰	۲-۶-۲-۲ انتقاد از نظریه کلاسیک نوسازی
۳۲	۳-۶-۲ نظریه جدید نوسازی
۴۱	۴-۶-۲ هانتینگتون و هریسون
۴۳	۵-۶-۲ نظریه توسعه انسانی
۴۵	۶-۶-۲ دواس و هاگس
۴۶	۷-۶-۲-۷-۶-۲ تیکنور، دونوهو و اولین
۴۷	۸-۶-۲-۸-۶-۲ دنیس مولر
۴۸	۹-۶-۲-۹-۶-۲ سیمون مارتین لیپست
۵۰	۷-۲ مدل تحقیق
۵۱	۸-۲ فرضیات تحقیق

عنوان	صفحه
فصل سوم: روش شناسی پژوهش.....	۵۲
۱-۳- روش تحقیق.....	۵۲
۲-۳- جامعه آماری.....	۵۳
۳-۳- روش نمونه گیری.....	۵۳
۴-۳- تعریف نظری و عملیاتی متغیرها.....	۵۴
۵-۳- روش های آماری.....	۶۰
۶-۳- اعتبار تحقیق.....	۶۰
فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده ها.....	۶۱
۱-۴- تحلیل توصیفی.....	۶۲
۱-۱-۴- کشورهای مورد مطالعه.....	۶۲
۲-۱-۴- جنس.....	۶۳
۳-۱-۴- کشور - جنسیت.....	۶۴
۴-۱-۴- تحصیلات.....	۶۷
۵-۱-۴- کشور- تحصیلات.....	۶۸
۶-۱-۴- شغل.....	۷۰
۷-۱-۴- کشور- شغل.....	۷۲
۸-۱-۴- درآمد.....	۷۴
۹-۱-۴- درآمد- کشور.....	۷۵
۱۰-۱-۴- پایگاه طبقاتی.....	۷۶
۱۱-۱-۴- پایگاه- کشور.....	۷۷
۱۲-۱-۴- رسانه.....	۷۸
۱۳-۱-۴- کشور- استفاده از رسانه.....	۷۹
۱۴-۱-۴- نوع رسانه های جمعی.....	۸۰
۱۵-۱-۴- کشور- روزنامه.....	۸۱
۱۶-۱-۴- کشور- تلویزیون.....	۸۱
۱۷-۱-۴- کشور- مجله.....	۸۲
۱۸-۱-۴- کشور- کتاب.....	۸۳
۱۹-۱-۴- کشور- اینترنت.....	۸۴

صفحه	عنوان
۸۵	۴-۱-۲۰- استفاده از کامپیوتر
۸۶	۴-۱-۲۱- کشور بر حسب استفاده از کامپیوتر
۸۷	۴-۱-۲۲- دینداری
۸۹	۴-۱-۲۳- متغیر ارزش‌های ابراز وجود
۹۱	۴-۲۳- متغیر وابسته
۹۴	۴-۲- تحلیل استنباطی
۹۴	۴-۲-۱- آزمون فرضیات
۱۰۶	فصل پنجم: نتیجه گیری
۱۰۶	۵-۱- بحث و نتیجه گیری
۱۱۲	۵-۲- پیشنهادات پژوهش
۱۱۳	۵-۳- محدودیت‌های پژوهش
۱۱۴	منابع و مأخذ

فهرست جدول ها

صفحه	عنوان
۲۳	جدول شماره ۲-۱: دموکراسی و مؤلفه های تشکیل دهنده آن.....
۳۳	جدول شماره ۲-۲: اثرات رهاينده توسعه اقتصادی اجتماعی.....
۶۲	جدول شماره ۴-۱: فراوانی، درصد، درصد خالص و درصد تراکمی کشور.....
۶۳	جدول شماره ۴-۲: فراوانی، درصد، درصد خالص و درصد تراکمی جنس.....
۶۴	جدول شماره ۴-۳: کشور بر حسب جنسیت.....
۶۵	جدول شماره ۴-۴: کشور بر حسب جنس و گروه های سنی.....
۶۷	جدول شماره ۴-۵: فراوانی، درصد، درصد خالص و درصد تراکمی تحصیلات.....
۶۸	جدول شماره ۴-۶: کشور بر حسب تحصیلات.....
۷۰	جدول شماره ۴-۷: فراوانی، درصد، درصد خالص و درصد تراکمی شغل.....
۷۲	جدول شماره ۴-۸: کشور بر حسب شغل.....
۷۴	جدول شماره ۴-۹: فراوانی، درصد، درصد خالص و درصد تراکمی درآمد.....
۷۵	جدول شماره ۴-۱۰: کشور بر حسب درآمد.....
۷۶	جدول شماره ۴-۱۱: فراوانی، درصد، درصد خالص و درصد تراکمی پایگاه طبقاتی.....
۷۷	جدول شماره ۴-۱۲: کشور بر حسب پایگاه طبقاتی.....
۷۸	جدول شماره ۴-۱۳: فراوانی، درصد، درصد خالص و درصد تراکمی رسانه.....
۷۹	جدول شماره ۴-۱۴: کشور بر حسب رسانه.....
۸۰	جدول شماره ۴-۱۵: نوع رسانه های جمعی.....
۸۱	جدول شماره ۴-۱۶: کشور بر حسب روزنامه.....
۸۱	جدول شماره ۴-۱۷: کشور بر حسب تلویزیون.....
۸۲	جدول شماره ۴-۱۸: کشور بر حسب مجله.....
۸۳	جدول شماره ۴-۱۹: کشور بر حسب کتاب.....
۸۴	جدول شماره ۴-۲۰: کشور بر حسب اینترنت.....
۸۵	جدول شماره ۴-۲۱: فراوانی، درصد، درصد خالص و درصد تراکمی استفاده از کامپیوتر.....
۸۶	جدول شماره ۴-۲۲: کشور بر حسب استفاده از کامپیوتر.....
۸۷	جدول شماره ۴-۲۳: فراوانی، درصد، درصد خالص و درصد تراکمی وضعیت دینداری.....

عنوان

صفحه

- جدول شماره ۴-۲۴- کشور بر حسب دینداری..... ۸۸
- جدول شماره ۴-۲۵- فراوانی، درصد، درصد معتبر و درصد تراکمی ارزش‌های ابراز وجود..... ۸۹
- جدول شماره ۴-۲۶- وضعیت ارزش‌های ابراز وجود بر حسب کشور..... ۹۱
- جدول شماره ۴-۲۷- فراوانی، درصد، درصد خالص و درصد تراکمی آگاهی نسبت به دموکراسی..... ۹۲
- جدول شماره ۴-۲۸- میزان آگاهی نسبت به دموکراسی در ۵ کشور خاورمیانه بر حسب جنس..... ۹۴
- جدول شماره ۴-۲۹- آگاهی نسبت به دموکراسی بر حسب تحصیلات..... ۹۵
- جدول شماره ۴-۳۰- ضریب کندال C برای سنجش تحصیلات و آگاهی..... ۹۵
- جدول شماره ۴-۳۱- آگاهی نسبت به دموکراسی بر حسب جنسیت..... ۹۵
- جدول شماره ۴-۳۲- آزمون تی دو گروه مستقل برای سنجش جنسیت و آگاهی نسبت به دموکراسی..... ۹۶
- جدول شماره ۴-۳۳- آگاهی نسبت به دموکراسی بر حسب پایگاه اقتصادی اجتماعی..... ۹۶
- جدول شماره ۴-۳۴- ضریب کندال B برای سنجش پایگاه اقتصادی اجتماعی و آگاهی..... ۹۷
- جدول شماره ۴-۳۵- آگاهی نسبت به دموکراسی بر حسب درآمد..... ۹۸
- جدول شماره ۴-۳۶- همبستگی پیرسون برای سنجش درآمد و آگاهی نسبت به دموکراسی..... ۹۹
- جدول شماره ۴-۳۷- آگاهی نسبت به دموکراسی بر حسب شغل..... ۱۰۰
- جدول شماره ۴-۳۸- تحلیل واریانس یکطرفه برای سنجش نوع شغل و آگاهی نسبت به دموکراسی..... ۱۰۵
- جدول شماره ۴-۳۹- آگاهی نسبت به دموکراسی بر حسب رسانه..... ۱۰۱
- جدول شماره ۴-۴۰- همبستگی پیرسون برای سنجش میزان استفاده از رسانه‌های جمعی و آگاهی..... ۱۰۲
- جدول شماره ۴-۴۱- آزمون تی دو گروه مستقل برای سنجش انواع رسانه‌های جمعی و آگاهی..... ۱۰۲
- جدول شماره ۴-۴۲- آگاهی نسبت به دموکراسی بر حسب دینداری..... ۱۰۳
- جدول شماره ۴-۴۳- همبستگی پیرسون برای سنجش دینداری و آگاهی نسبت به دموکراسی..... ۱۰۳
- جدول شماره ۴-۴۴- آگاهی نسبت به دموکراسی بر حسب کشور..... ۱۰۴
- جدول شماره ۴-۴۵- تحلیل واریانس یکطرفه برای سنجش کشور و آگاهی نسبت به دموکراسی..... ۱۰۴
- جدول شماره ۴-۴۶- آگاهی نسبت به دموکراسی بر حسب ارزش‌های ابراز وجود..... ۱۰۵
- جدول شماره ۴-۴۷- همبستگی پیرسون برای سنجش ارزش‌های ابراز وجود و آگاهی..... ۱۰۵

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان
۵۰	شکل شماره ۱-۲: مدل تحقیق.....
۶۲	شکل شماره ۱-۴: توزیع پاسخگویان بر حسب کشور.....
۶۳	شکل شماره ۲-۴: توزیع پاسخگویان بر حسب جنس.....
۶۷	شکل شماره ۳-۴: توزیع پاسخگویان بر حسب سطوح تحصیلی.....
۷۱	شکل شماره ۴-۴: توزیع پاسخگویان بر حسب شغل.....
۷۴	شکل شماره ۵-۴: توزیع پاسخگویان بر حسب درآمد.....
۷۶	شکل شماره ۶-۴: توزیع پاسخگویان بر حسب پایگاه طبقاتی.....
۷۸	شکل ۷-۴: توزیع پاسخگویان بر حسب میزان استفاده از رسانه.....
۸۵	شکل ۸-۴: توزیع پاسخگویان بر حسب میزان استفاده از کامپیوتر.....
۸۷	شکل ۹-۴: توزیع بر حسب میزان دینداری.....
۸۹	شکل ۱۰-۴: ارزش‌های ابراز وجود.....
۹۱	شکل ۱۱-۴: آگاهی نسبت به دموکراسی.....

پیشگفتار

در این پژوهش به بررسی آگاهی شهروندان نسبت به دموکراسی و عوامل موثر بر آن در کشورهای خاورمیانه پرداخته‌ایم. ابتدا در فصل اول به کلیاتی از تحقیق پرداخته شد شامل بیان مسئله، ضرورت و اهمیت تحقیق، سؤالات تحقیق، اهداف تحقیق، و مفاهیم کلیدی تحقیق آورده شد. در فصل دوم به مبانی نظری پژوهش پرداخته شد و پیشینه پژوهش و تعاریف دموکراسی و نظر صاحب نظران مختلف را درباره دموکراسی بیان کرده و چارچوب نظری و فرضیات پژوهش نیز در ادامه آورده شده است.

در فصل سوم ابتدا به تعیین روش مورد استفاده در تحقیق، جامعه آماری و روش نمونه‌گیری پرداخته و تعاریف نظری و عملیاتی از متغیر مستقل و وابسته تحقیق و شیوه‌های سنجش متغیر مستقل و وابسته را تعیین کرده‌ایم. همچنین روش‌های آماری برای آزمون فرضیات و نرم افزار مورد استفاده جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها را مشخص نموده‌ایم. در فصل چهارم به توصیف و تحلیل یافته‌های تجربی تحقیق پرداخته شده و از روش‌های آماری توصیفی (درصد، درصد نسبی، درصد تجمعی) و استنباطی (کندال C، ضریب همبستگی پیرسون، تحلیل واریانس یکطرفه و آزمون t-test برای دو گروه مستقل) برای آزمون فرضیات استفاده شده است.

در فصل پنجم سعی شده است نتیجه‌گیری کلی از پژوهش بیان شود و به فرضیات پژوهش پاسخ داده و خلاصه‌ای از یافته‌ها و نتایج تحقیق را ذکر نموده و بر اساس آن به ارائه‌ی راهکارها و پیشنهادهای در جهت افزایش آگاهی شهروندان نسبت به دموکراسی پرداخته و سپس محدودیت‌های تحقیق مطرح شده است.

فصل اول

کلیات پژوهش

۱-۱- شرح و بیان مسئله پژوهشی

تاریخ زندگی انسان بیشتر از آن که بر خوشبختی و بهزیستی آدمیان گواهی دهد، شاهد رنج‌ها و ملامت‌های بشری بوده است که اگرچه همه آن‌ها را نمی‌توان به سیاست ربط داد ولی سیاست یکی از مهم‌ترین عوامل در ظهور و گسترش این رنج‌های بشری بوده است. حکومت و سیاست بدون ارتباط با فجایع انسانی نیست و هر نظریه‌ای در خصوص چگونگی زیست انسان‌ها باید به نقش سیاست در طول تاریخ زندگی انسان معطوف باشد. می‌توان انواع حکومت‌ها را با یکدیگر مقایسه کرد و با چنین مقایسه‌ای وضعیت بهتر یا حتی امکان بد را از بدتر تشخیص داد. نگاهی گذرا به انواع حکومت‌ها در قرن بیستم نشان می‌دهد که توتالیترانیسم، فاشیسم، نازیسم، استالینیسم، طالبانیسم سرمنشأ فجایع انسانی بوده‌اند. دموکراسی در مقایسه با انواع حکومت‌ها فجایع کمتری آفریده است (بشیریه، ۱۳۸۴: ۲۸۶).

در طول تاریخ، انسان‌ها همواره در حال مبارزه برای کسب آزادی و عدالت بوده‌اند. مبارزه برای آزادی و دموکراسی واقعی یکی از خواسته‌های بشر در سراسر دنیا محسوب می‌شود. هر حکومتی دارای یکسری بنیان‌هایی می‌باشد که بر اساس آن، نوع نظام سیاسی آن قابل تشخیص است. امروزه، دموکراسی رایج‌ترین نوع نظام سیاسی در جهان بشمار می‌رود و به آن به عنوان بهترین شیوه سازماندهی نظام سیاسی نگریسته می‌شود.

دموکراسی به دلیل رابطه تنگاتنگی که با آزادی و برابری دارد، بطور پیوسته در طول تاریخ مورد استفاده رهبران مردم قرار می گرفته است. امروزه، اهمیت دموکراسی تا حدی است که بسیاری از نظام‌های سیاسی از این واژه برای کسب مشروعیت سیاسی و حفظ سلطه خود استفاده می کنند و برخی حکومت‌ها در هر شکل و روشی خود را دموکراتیک اعلام می کنند و ادعای حداکثر دموکراسی را دارند و سیاست‌های خود را عامل ثبات دموکراسی می دانند و اعمال خود را با دموکراسی توجیه می کنند.

افزایش روزانه حوادث تروریستی صلح و امنیت اجتماعی را تهدید می کند و زندگی افراد را در معرض مخاطره قرار می دهد. بنابراین ایجاد قواعد دموکراتیک ضامنی برای حفظ صلح و آرامش محسوب می شود. به منظور ایجاد دموکراسی، وضع مقررات قانونی به تنهایی کافی نیستند و علاوه بر این، لازم است که افراد خود را با دموکراسی به عنوان یک سبک زندگی تطبیق دهند و ارزش‌های دموکراتیک باید در زندگی اجتماعی منعکس شوند. از سوی دیگر لازم است که ارزش‌های دموکراتیک در همه افراد و نهادها درونی و نهادینه شوند. حادثه غم انگیز ۱۱ سپتامبر سال ۲۰۰۱ و برخی موارد مشابه نشان می دهند که نیاز عمده ای به آموزش مردم در مورد اهمیت دموکراسی و شهروندی دموکراتیک وجود دارد و ضروریست که مردم ارزش‌های دموکراتیک، برای زندگی در یک جامعه داشته باشند (Oral, 2008: 444).

برابری انسان‌ها، اصالت فرد، اصالت حاکمیت و تاکید بر حقوق طبیعی، مدنی و سیاسی، برابری در حقوق شهروندی، برآوردن نیازهای مردم، تضمین نیازهای اولیه، برابری در قانون، آزادی بیان و عقیده، آزادی اجتماعات و سایر آزادی‌های فردی و غیره از جمله عواملی هستند که به دموکراسی جایگاهی والا بخشیده است. اهمیت دموکراسی در برآورده کردن خواسته های شهروندان در جوامع مختلف امری انکارناپذیر است. تحقق اندیشه های دموکراتیک تنها زمانی امکان پذیر است که شهروندان نسبت به مفهوم و نظام دموکراتیک و ابعاد و جنبه های مختلف آن آگاهی و دانش داشته باشند. داشتن این آگاهی و بینش نیز مستلزم آنست که نگرش‌های افراد نیز کاملاً دموکراتیک باشد. زمانی که شهروندان جامعه نسبت به دموکراسی و جنبه های مختلف آن آگاهی داشته باشند، در تلاش بیشتری برای تحقق و اجرای آن خواهند بود.

آگاهی داشتن شهروندان نسبت به حقوق و تکالیف دموکراتیک خود مستلزم این است که آنان در امور شهر خود مشارکت سیاسی یا مدیریتی داشته باشند و این امر به عنوان جزء لاینفک مفهوم اجتماعی و واقعی «شهروند» لازمه رشد جامعه مدنی است. اصولاً فهم مفهوم «شهروند» بودن بدون مشارکت مستقیم مردم شهر در تعیین سرنوشت سیاسی و اقتصادی و مدیریتی خود غیر ممکن بوده و اطلاق آن به مردم، بدون واگذاری امور شهر به آنها، تحریفی آشکار است. در جامعه مدنی که نهادهای غیر حکومتی وجود دارد که امکان مشارکت سیاسی و اجتماعی شهروندان را در حیات هر جامعه ای فراهم می کند. جامعه دموکراتیک به شهروندان امکان می دهد که

واقعاً، و نه از لحاظ صوری، در تدوین قانون خود شرکت داشته و خود نسبت به مفهوم شهروندی خویش آگاه گشته و خود را جزیی از یک کل به حساب بیاورند و عمل خود را تعیین کننده سرنوشت عمومی جامعه قلمداد کنند (فکوهی، ۱۳۷۹: ۲۸).

در این پژوهش سعی بر آن است که به بررسی آگاهی شهروندان نسبت به مفهوم دموکراسی در کشورهای خاورمیانه پرداخته شود و اینکه چه عواملی می‌توانند بر آگاهی یا عدم آگاهی شهروندان نسبت به این مفهوم تأثیر گذار باشند. و در پی آنیم بدانیم آیا اساساً شهروندان در کشورهای خاورمیانه مؤلفه و اجزای دموکراسی را می‌شناسند؟

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

اکنون در آغاز قرن بیست و یکم، دموکراسی چنان به یک ارزش سیاسی برتر و جهانگیر تبدیل شده است که گویی بدون آن جهان دیگر قادر به ادامه حیات خود نیست. برای بسیاری از مردم، تصور جهان بدون دموکراسی به معنای بازگشت استبداد و انواع خشونت‌های هراس انگیز است که کل تاریخ بشریت را در تسخیر خود داشته‌اند. این ترس و وحشت از «شر» حکومت‌های غیر دموکراتیک یکی از مهم‌ترین انگیزه‌ها برای «شور» دموکراتیک بوده است. در طول تاریخ انسان‌های زیادی تلاش کرده‌اند تا با در اختیار گرفتن سرنوشت و تقدیر زندگی خویش از سلطه انواع استبدادها رهایی پیدا کنند و افراد بسیاری بر سر رهایی از آن «شر» گرفتار این «شور» شده‌اند. البته گسترش اندیشه و پراکسیس دموکراتیک فقط به دلیل وجود رقبا و با ترس مردم از آن‌ها نیست، دموکراسی فی نفسه دارای ارزش‌هایی است که انسان‌ها در طول تاریخ به دنبال تحقق آن بوده‌اند. اصل خودمختاری، مشارکت، آزادی و برابری از ارزش‌هایی هستند که امکان تحقق آن‌ها در روابط و مناسبات دموکراتیک امکان‌پذیر است. دموکراسی تنها شیوه زیستی است که با اصل «انسان بودن» آدمیان جور در می‌آید و می‌تواند به تحقق ارزش‌ها و کرامت‌های وجودی انسان‌ها کمک کند (انصاری، ۱۳۸۴: ۲).

در دهه های اخیر مردم کشورهای آسیا، آفریقا و آمریکای لاتین کم کم آگاه شده، درصدد شناخت موقعیت خویش و توسعه داخلی بر آمده‌اند. این جوامع با بهرگیری از افکار نو دانش آموختگان در پی تغییر ساختارهای سنتی و طرز فکرهای موجود بوده و امروزه دریافته‌اند که به عنوان انسان می‌توان زندگی داشت. افزایش آگاهی انسان‌ها، آرزوی پیشرفت را در پی دارد و این تغییر موجود، دگرگون سازی را مهیا می‌کند و از این جا دولت‌های جهان سوم دچار تزلزل می‌شوند و رخدادهای براندازانه شکل می‌گیرد (بخارایی، ۱۳۸۱: ۷).

در دورانی که جهان تا به این اندازه به هم نزدیک شده و به صورت دهکده جهانی درآمده و پیشامد بی اهمیتی در گوشه ای از دنیا، آن سوی اهرم را در دوردور به حرکت در می‌آورد، برای دولت مردانی که مسئولیت اداره

امور کشور را بر عهده دارند، کسب اطلاع از اوضاع جهان به منظور تحلیل وقایعی که در دهه های گذشته روی داده بر اثر آن شناخت اوضاع و تشخیص موقعیت و آگاهی از شرایط و امکانات برای اتخاذ سیاست متین و توأم با واقع بینی از ضروریات است.

برای عملی شدن دموکراسی، شهروندان آگاه و تحصیل کرده مورد نیاز است. شهروندانی که مجموعه‌ی اهداف مشترکی دارند که مهم‌ترین آن‌ها، شاید تمایل به زندگی در یک دموکراسی لیبرال است. وقتی این شرایط فراهم شوند، دموکراسی می‌تواند رفاه جامعه را در موارد بسیاری افزایش دهد. برای تثبیت دموکراسی به همه بازیگران سیاسی مهم، هم در سطوح نخبگان و هم در سطوح توده مردم نیاز است که معتقد باشند رژیم دموکراتیک بیشترین حقوق را برای جامعه فراهم می‌کند و بهتر از هر شکلی دیگری از جایگزین‌های واقعی است که آن‌ها می‌توانند تصور کنند.

در واقع می‌توان گفت که دموکراسی در صورتی پایدار می‌ماند که شهروندان نظام دموکراتیک، دارای ارزش‌ها و هنجارهای دموکراتیکی باشند که حامی کلیه حقوق آن‌ها باشد و بر آزادی‌های فردی مبتنی باشد و از آزادی‌های و حقوق سیاسی و اجتماعی افراد حمایت کند.

برای دستیابی و تحقق دموکراسی کارآمد لازم است به بررسی ارزش‌های سیاسی اجتماعی شهروندان خاورمیانه مورد بررسی قرار گیرد و بررسی شود که مردم خاورمیانه تا چه اندازه با مفاهیم سیاسی از جمله دموکراسی آشنایی و آگاهی دارند. ضروریست که برای دستیابی به دموکراسی کامل و آگاهی بیشتر مردم، به شناخت میزان آگاهی مردم این مناطق و عوامل موثر بر این آگاهی پرداخت.

۱-۳- اهداف تحقیق

- بررسی آگاهی شهروندان نسبت به مفهوم دموکراسی در کشورهای خاورمیانه.

- بررسی عوامل موثر بر آگاهی شهروندان نسبت به دموکراسی در کشورهای خاورمیانه.

- بررسی تأثیر رسانه های جمعی بر آگاهی شهروندان نسبت به دموکراسی کشورهای در خاورمیانه.

- بررسی تأثیر نوع رسانه جمعی بر میزان آگاهی شهروندان نسبت به دموکراسی در کشورهای خاورمیانه.

- بررسی تأثیر دینداری افراد بر میزان آگاهی شهروندان نسبت به دموکراسی در کشورهای خاورمیانه.

- بررسی تأثیر جنسیت بر میزان آگاهی شهروندان نسبت به دموکراسی در کشورهای خاورمیانه.

- بررسی تأثیر تحصیلات بر میزان آگاهی شهروندان نسبت به دموکراسی در کشورهای خاورمیانه.

- بررسی تأثیر پایگاه طبقاتی بر میزان آگاهی شهروندان نسبت به دموکراسی در کشورهای خاورمیانه.
- بررسی تأثیر ارزش‌های ابراز وجود بر میزان آگاهی شهروندان نسبت به دموکراسی در کشورهای خاورمیانه.
- بررسی تأثیر درآمد بر میزان آگاهی شهروندان نسبت به دموکراسی در کشورهای خاورمیانه.
- بررسی تأثیر شغل بر میزان آگاهی شهروندان نسبت به دموکراسی در کشورهای خاورمیانه.

۱-۴- سوالات تحقیق

- شهروندان خاورمیانه تا چه اندازه از مفهوم دموکراسی آگاهی دارند؟
- چه عواملی بر آگاهی مردم نسبت به دموکراسی تأثیر دارد؟
- شهروندان خاورمیانه تا چه اندازه مؤلفه‌های تشکیل دهنده دموکراسی را می‌شناسند؟
- آیا میزان استفاده از رسانه‌ها بر میزان آگاهی نسبت به دموکراسی تأثیر دارند؟
- آیا بین نوع رسانه و آگاهی نسبت به دموکراسی ارتباطی وجود دارد؟
- آیا بین دینداری شهروندان خاورمیانه و آگاهی آن‌ها نسبت به دموکراسی ارتباطی وجود دارد؟
- آیا بین تحصیلات و آگاهی نسبت به دموکراسی ارتباطی وجود دارد؟
- آیا بین جنسیت و آگاهی نسبت به دموکراسی ارتباطی وجود دارد؟
- آیا بین شغل و آگاهی نسبت به دموکراسی ارتباطی وجود دارد؟
- آیا بین درآمد و آگاهی نسبت به دموکراسی ارتباطی وجود دارد؟
- آیا بین پایگاه طبقاتی و آگاهی نسبت به دموکراسی ارتباطی وجود دارد؟

۱- مفاهیم کلیدی

دموکراسی^۱

شکلی از حکومت است با توافق جمعی، که با خط مشی‌های سیاسی و مدنی تقویت می‌شود و موافق با مباحث آزاد و مذاکره است تا اجبار یا عقاید جزمی. در نظام مردم سالار همه شهروندان صرف نظر از جنسیت، قومیت، زبان، مذهب و غیره حق رأی برابر دارند (Sarac-Suzer, 2010:2398).

آگاهی^۲

آگاهی یا شعور عامل شناخت بشر می‌باشد. بشر از راه آگاهی می‌تواند آینده، حال و گذشته را به یکدیگر مربوط نماید. برخی از صاحب‌نظران، آگاهی را فرایند سازماندهی، تبیین، تفسیر و ارتباط اطلاعاتی دانسته‌اند که توسط حواس جمع آوری می‌شود. به این اعتبار دانش در مفهوم آگاهی عبارت از مجموعه‌ای از اطلاعات منظم، تفسیر شده و مرتبطی است که هر یک از ما آن را دارا هستیم، که در طیف وسیعی از باورها و روش‌های سنتی و قومی تا الگوهای عملی قرار دارند و در تکوین آن عواملی مثل خانواده، دوستان و وسایل ارتباط جمعی دخالت دارند (کیانپور، ۱۳۸۵: ۵).

شهروند^۳

افرادی که به یک «دولت-ملت» خاص تعلق دارند، دارای اسناد و مدارکی هستند که عضویت در آن‌ها را در آن دولت-ملت تایید می‌کند. این مدارک، بطور کلی شامل گواهی تولد یا کسب تابعیت و کارت شناسایی یا گذرنامه می‌شود. از همه مهم‌تر این است که شهروندان، دارای مجموعه گسترده‌ای از حقوق مدنی، سیاسی و اجتماعی هستند (کاستلز و دیویدسون، ۱۳۸۲: ۲۱).

کشورهای خاورمیانه^۴

ناحیه‌ای است در جنوب غربی آسیا و شمال خاوری آفریقا که شامل ترکیه، ایران، عراق، فلسطین، اردن، لبنان، سوریه و کشورهای شبه جزیره عربستان، مصر و سودان می‌باشد. و منطقه‌ای است که از نظر استراتژیک و

¹- Democracy

²- Awareness

³- Citizen

⁴- Middle East Countries